

OILAVIY MUHITINING BOLA PSIXIKASIGA TA'SIRI

Toshqulova Diyora Ahror qizi*Toshkent shahar Yakkasaroy
tumani 100-maktab psixologi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila muhitining bola psixikasiga ko'rsatadigan ta'siri, uning shaxsiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishidagi o'rni ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Oila bolaning birinchi ijtimoiylashuv muhiti sifatida uning xarakteri, dunyoqarashi, qadriyatlari va xulq-atvor me'yorlarining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolada oiladagi psixologik iqlim, ota-onalarning tarbiyaviy uslublari, oila a'zolari o'rtasidagi munosabatlar hamda ularning bola ruhiy salomatligiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, sog'lom oilaviy muhitning bolalarda o'ziga ishonch, emotsional barqarorlik, ijtimoiy faollik va mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishdagi ahamiyati ochib berilgan. Tadqiqot davomida oiladagi nizolar, befarqlik va noto'g'ri tarbiyaviy yondashuvlarning bola psixikasiga salbiy ta'siri ham tahlil qilinib, ularning oldini olish bo'yicha psixologik-pedagogik tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Oila muhiti, bola psixikasi, oilaviy tarbiya, psixologik iqlim, shaxs rivojlanishi, emotsional rivojlanish, ijtimoiylashuv, ota-ona munosabatlari, ruhiy salomatlik, tarbiyaviy usullar, bola shaxsi, oilaviy qadriyatlar, psixologik moslashuv, kommunikativ ko'nikmalar, sog'lom oila.

KIRISH

Inson shaxsining shakllanishi va rivojlanishi murakkab hamda uzluksiz jarayon bo'lib, unda biologik, ijtimoiy va psixologik omillar muhim o'rin egallaydi. Ushbu omillar orasida oila muhiti alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bola dunyoga kelgan ilk davrlardan boshlab aynan oila ta'sirida tarbiyalanadi va rivojlanadi. Oila nafaqat bolaning moddiy ehtiyojlarini qondiruvchi muhit, balki uning ruhiy, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlovchi asosiy tarbiya maskani ham hisoblanadi. Shu sababli oila muhitining bola psixikasiga ta'sirini o'rganish psixologiya va pedagogika fanlarining muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri sanaladi. Bolaning psixik rivojlanishi tug'ilgan kundan boshlab atrof-muhit bilan o'zaro munosabatlar jarayonida shakllanadi. Ayniqsa, oiladagi munosabatlar tizimi, ota-onalarning farzandga bo'lgan munosabati, oiladagi mehr-oqibat va o'zaro hurmat muhiti bolaning ruhiy holati hamda shaxsiy sifatlarining rivojlanishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sog'lom oilaviy muhitda ulg'aygan bolalarda o'ziga bo'lgan ishonch, ijobiy dunyoqarash, emotsional barqarorlik va ijtimoiy faollik yuqori darajada shakllanadi. Aksincha, oiladagi nizolar, e'tiborsizlik, zo'ravonlik yoki befarqlik bolaning psixologik holatiga salbiy ta'sir etib,

turli emotsional va xulqiy muammolarni yuzaga keltirishi mumkin. Psixologik tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, bola shaxsining shakllanishida oilaviy tarbiya hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Ota-onalarning pedagogik madaniyati, tarbiyaviy usullari va oiladagi psixologik iqlim bolaning xarakteri, qiziqishlari, ehtiyojlari va ijtimoiy moslashuv darajasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bola ilk muloqot ko'nikmalarini, axloqiy me'yorlarni va ijtimoiy qadriyatlarni aynan oilada o'zlashtiradi. Shu bois oilaning tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish barkamol avlodni voyaga yetkazishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy jamiyatda fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi, axborot oqimining ortib borishi hamda ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi oilaning tarbiyaviy vazifalariga yangicha talablarni qo'yimoqda. Bugungi kunda ota-onalardan nafaqat farzandning jismoniy salomatligi haqida g'amxo'rlik qilish, balki uning ruhiy salomatligi, emotsional farovonligi va ijtimoiy moslashuvini ta'minlash ham talab etilmoqda. Shu sababli oiladagi sog'lom psixologik muhitni yaratish va uni mustahkamlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Mamlakatimizda ham oilani mustahkamlash, yosh avlodni ma'naviy barkamol etib tarbiyalash va sog'lom oilaviy muhitni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Chunki kelajak taraqqiyoti va jamiyat farovonligi ko'p jihatdan oilalarda voyaga yetayotgan yoshlarning ma'naviy-axloqiy va psixologik rivojlanish darajasiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan, oila muhitining bola psixikasiga ta'sirini chuqur o'rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhim ilmiy va ijtimoiy ahamiyatga ega. Mazkur maqolaning maqsadi oila muhitining bola psixikasiga ko'rsatadigan ta'sirini psixologik-pedagogik jihatdan tahlil qilish, oiladagi munosabatlarning bolaning emotsional, ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishidagi o'rnini yoritish hamda sog'lom oilaviy muhitni shakllantirishning ahamiyatini asoslab berishdan iborat. Shuningdek, maqolada oilaviy tarbiyaning bola ruhiy salomatligini ta'minlashdagi o'rni va samarali tarbiyaviy yondashuvlarning psixologik asoslari ham keng ko'rib chiqiladi.

ASOSIY QISM

Oila jamiyatning eng muhim ijtimoiy instituti bo'lib, bola shaxsining shakllanishida birlamchi va yetakchi o'rin egallaydi. Bola hayotining ilk yillaridan boshlab oila muhitida yashaydi, atrofdagi voqea-hodisalarni kuzatadi va kattalarning xatti-harakatlarini o'ziga namuna sifatida qabul qiladi. Shu sababli oiladagi muhit, ota-onalarning munosabati va tarbiya usullari bolaning psixik rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Psixologik jihatdan qaralganda, bolaning ruhiy dunyosi, hissiy kechinmalari va shaxsiy fazilatlari oiladagi munosabatlar asosida shakllanadi. Oiladagi sog'lom psixologik muhit bolaning emotsional rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Ota-onaning mehr-muhabbati, e'tibori va qo'llab-quvvatlashi bolada xavfsizlik hissini yuzaga keltiradi. Bunday muhitda ulg'aygan bolalar o'z fikrini erkin ifoda etishga, boshqalar bilan muloqot qilishga va ijtimoiy munosabatlarga kirishishga moyil

bo'ladilar. Shuningdek, ularda o'ziga bo'lgan ishonch, mustaqillik va mas'uliyat hissi ham yuqori darajada rivojlanadi. Aksincha, oiladagi sovuqqonlik, befarqlik yoki doimiy nizolar bolada qo'rquv, xavotir, tortinchoqlik va o'ziga nisbatan ishonchsizlik kabi salbiy psixologik holatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Bola psixikasining rivojlanishida ota-onalarning tarbiyaviy uslublari ham katta ahamiyatga ega. Demokratik tarbiya usuli bolaga hurmat bilan munosabatda bo'lish, uning fikrini inobatga olish va mustaqil qaror qabul qilishiga imkon yaratish orqali uning shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlaydi. Avtoritar tarbiya esa haddan tashqari nazorat va qat'iy talablar bilan tavsiflanib, ba'zi hollarda bolaning tashabbuskorligini pasaytirishi mumkin. Liberal tarbiya usulida esa nazoratning sustligi sababli bolada intizom va mas'uliyat hissining yetarli darajada shakllanmasligi kuzatiladi. Shuning uchun tarbiya jarayonida mehr va talabchanlikning uyg'unligi muhim hisoblanadi.

Oiladagi o'zaro munosabatlar ham bola ruhiyatiga bevosita ta'sir qiladi. Ota-onalar o'rtasidagi hurmat, hamjihatlik va o'zaro tushunish bolada ijobiy ijtimoiy ko'nikmalarning shakllanishiga yordam beradi. Bola kattalarning munosabatlarini kuzatish orqali muloqot qilish, muammolarni hal etish va his-tuyg'ularni boshqarish usullarini o'rganadi. Agar oilada tez-tez janjallar, ziddiyatlar yoki tajovuzkor xatti-harakatlar kuzatilsa, bola bunday holatlarni odatiy deb qabul qilishi va kelajakdagi munosabatlarida ham shunday xulq-atvorni namoyon etishi mumkin.

Bolaning intellektual rivojlanishida ham oila muhitining o'rni katta. Ota-onalarning kitob o'qishga bo'lgan munosabati, farzand bilan muloqoti, uning qiziqishlarini qo'llab-quvvatlashi va bilim olishga rag'batlantirishi bolaning tafakkuri hamda bilish jarayonlarini rivojlantiradi. Oilada yaratilgan ma'naviy-ma'rifiy muhit bolada ilm-fanga qiziqish uyg'otadi, dunyoqarashini kengaytiradi va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantiradi. Shuningdek, oila bolaning axloqiy tarbiyasida ham muhim rol o'ynaydi. Halollik, rostgo'ylik, mehnatsevarlik, hurmat, mas'uliyat va vatanparvarlik kabi fazilatlar, avvalo, oilada shakllanadi. Ota-onalarning shaxsiy namunasi ushbu jarayonda eng samarali tarbiya vositalaridan biri hisoblanadi. Bola ko'proq eshitganidan emas, balki ko'rganidan o'rganadi. Shu bois ota-onalarning kundalik hayotdagi xulq-atvori va muomala madaniyati bolaning axloqiy rivojlanishiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Bugungi kunda axborot texnologiyalarining rivojlanishi oilaviy tarbiya oldiga yangi vazifalarni qo'yimoqda. Bolalarning internet va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishi ustidan oqilona nazorat o'rnatish, ularda axborot madaniyatini shakllantirish va zararli axborotlardan himoyalaniish ko'nikmalarini rivojlantirish ota-onalarning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu bilan birga, ota-onalar va bolalar o'rtasidagi samimiy muloqot virtual muhitning salbiy ta'sirlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Shunday qilib, oila muhiti bola psixikasining shakllanishi va rivojlanishida hal qiluvchi omillardan biri hisoblanadi. Oiladagi sog'lom psixologik iqlim, ota-onalarning mas'uliyatli munosabati va to'g'ri tarbiyaviy yondashuvlari

bolaning emotsional barqarorligi, ijtimoiy moslashuvi, intellektual salohiyati va ma'naviy kamolotini ta'minlaydi. Shu sababli har bir oilada sog'lom, mehr-oqibatga asoslangan va tarbiyaviy jihatdan samarali muhit yaratish barkamol avlodni voyaga yetkazishning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

XULOSA

Oila muhiti bola psixikasining shakllanishi va rivojlanishida eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Bola hayotining dastlabki davrlaridan boshlab oilada olgan tarbiyasi, kuzatgan munosabatlari va his etgan psixologik muhit ta'sirida uning shaxsiy sifatlari, dunyoqarashi hamda xulq-atvori shakllanadi. Shu bois oiladagi tarbiyaviy jarayon va psixologik iqlim bolaning kelajakdagi ruhiy holati hamda ijtimoiy faoliyatini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida namoyon bo'ladi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, sog'lom va ijobiy oilaviy muhit bolalarda o'ziga ishonch, emotsional barqarorlik, mas'uliyat, mustaqillik va ijtimoiy faollik kabi muhim sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi. Ota-onalarning mehr-muhabbati, e'tibori va qo'llab-quvvatlashi bolaning ruhiy salomatligini mustahkamlab, uning har tomonlama barkamol rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratadi. Aksincha, oiladagi nizolar, befarqlik, zo'ravonlik yoki noto'g'ri tarbiyaviy yondashuvlar bolada turli psixologik muammolar, jumladan, xavotir, qo'rquv, agressivlik va o'ziga ishonchsizlikning yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, oilaviy tarbiya bolaning axloqiy, intellektual va ijtimoiy rivojlanishida ham muhim rol o'ynaydi. Oila orqali bola milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zlashtiradi, muloqot madaniyatini egallaydi hamda jamiyatda yashash ko'nikmalarini shakllantiradi. Ayniqsa, ota-onalarning shaxsiy namunasi va oiladagi sog'lom munosabatlar tizimi bola tarbiyasining samaradorligini belgilovchi muhim omillardan hisoblanadi. Xulosa qilib aytganda, oila muhiti bola psixikasining sog'lom rivojlanishi, shaxs sifatida kamol topishi va jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydigan asosiy tarbiyaviy makondir. Shuning uchun oilalarda sog'lom psixologik muhitni yaratish, ota-onalarning pedagogik va psixologik bilimlarini oshirish hamda farzand tarbiyasiga mas'uliyat bilan yondashish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Barkamol avlodni voyaga yetkazish esa, avvalo, sog'lom va mustahkam oiladan boshlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimova V.M. **Psixologiya**. – Toshkent: O'qituvchi, 2019.
2. G'oziev E.G'. **Yosh davrlari psixologiyasi**. – Toshkent: Universitet, 2020.
3. Davletshin M.G. **Umumiy psixologiya**. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018.
4. Nishonova Z.T. **Pedagogik psixologiya asoslari**. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2021.
5. To'xtayeva M.X. **O'smirlar psixologiyasi va tarbiya masalalari**. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.

6. Андреева Г.М. **Социальная психология.** – Москва: Аспект Пресс, 2019.
7. Немов Р.С. **Психология.** – Москва: Владос, 2018.
8. Turdiyev N.Sh. **Axborot texnologiyalari va media madaniyat.** – Toshkent: Innovatsiya, 2022.
9. UNESCO. **Digital Learning and Child Well-Being Report.** – Paris, 2023.
10. World Health Organization. **Public Health Implications of Excessive Screen Use Among Children and Adolescents.** – Geneva, 2022.
11. Internet ma'lumotlari

